

Wstęp

Niniejszy tom zatytułowany *Ideologiczne i polityczne uwarunkowania komunikacji językowej* powstał w wyniku działalności Interdyscyplinarnego Forum Semantycznego, powołanego na Wydziale Lingwistyki Stosowanej UW przez dra hab. Grzegorza Pawłowskiego, które zrzesza naukowców z różnych uniwersytetów w Polsce. Wyniki badań i dyskusji prowadzonych przez członków forum publikowane były do końca roku 2020 na jego stronie internetowej w formie publicznej dyskusji. Otwarta formuła comiesięcznych spotkań i znaczący potencjał ich uczestników wpłynęły na decyzję o powołaniu serii „Forum Semantyczne” pod redakcją Małgorzaty Guławskiej i Grzegorza Pawłowskiego. Seria stanowić ma nową interdyscyplinarną platformę naukową nie tylko dla lingwistów konstytuujących forum, lecz także dla przedstawicieli innych dziedzin lub dyscyplin, którzy pragną spojrzeć na przedmiot swoich badań z różnych perspektyw.

Tym razem problematyka jedenastu tekstów, które składają się na oddawany do rąk Czytelnika tom, dotyczy komunikacji w jej ideologicznym i politycznym wymiarze. Okazuje się, że bardzo trudno oddzielić tematykę ideologiczną od politycznej, szczególnie opisując uwarunkowania komunikacji językowej; z tego względu oba te określenia znalazły się w tytule. Zależności między polityką a ideologią, które budzą silne emocje w dyskursie publicznym, nie stały się jednak myślą przewodnią w prezentowanym tomie. Autorki i autorzy decydują się na wybór jednego z dwóch pojęć i koncentrują zainteresowania badawcze na zjawiskach określanych przykładowo jako *zachowanie polityczne*, *polityka językowa*, *politolingwistyka*, *wielkie ideologie*, *debata polityczna*. Oprócz określonych wizji świata oraz doktryn i programów politycznych, w których światopoglądy znajdują swoje odbicie, szczególne miejsce w tomie

zajmuje sprawa wartości i wartościowania: pojęcie *wartości moralnych* oraz *wartościowania językowego*. Lingwistki i lingwiści opierają swoje badania przede wszystkim na materiale polsko-, niemiecko-, angielsko-, francusko- i włosko-języcznym, czerpiąc w równym stopniu tak ze współczesności, jak z historii. Ze względu na interdyscyplinarny charakter przedstawionych rozważań tom podzielono na pięć części.

W części I – zatytułowanej *Aspekt historyczny* – znalazły się dwa teksty, w których analizowany materiał językowy pochodzi z XVII i XVIII wieku. Przede wszystkim ten wymiar badań wpłynął na przyporządkowanie obydwu artykułów do tej części tomu. Obie autorki poruszają się również w obszarze badań dotyczących języka niemieckiego.

Anna Just w artykule *O polityce, politykach i politycznym zachowaniu w XVII wieku w świetle dzieł Macieja Gutthätera-Dobrackiego* analizuje znaczenie pojęć *polityk*, *polityka* i *polityczny* w polskich i niemieckich słownikach historycznych oraz wskazuje na rozbieżności w użyciu tych leksemów w dzisiejszym i dawnym znaczeniu. Gdyby nie uwzględnić wyraźnego aspektu historycznego tego studium, można by przypisać je do części, w której omówiono terminologiczne uwarunkowania komunikacji językowej o tematyce politycznej i ideologicznej.

Anna Harbig w artykule pod tytułem *Hierarchia języków w szkołach Galicji w narracji urzędników habsburskich pod koniec XVIII wieku* opisuje prowadzoną w Galicji w XVIII wieku politykę językową, która była wynikiem przyjętego ideologicznego nastawienia urzędników habsburskich wobec występujących na tym terenie języków. Gloryfikacja języka niemieckiego i deprecjacja języków polskiego, ukraińskiego oraz jidysz to – w największym skrócie – istota ówczesnych działań prowadzonych w szkołach i urzędach.

Część II tomu – zatytułowana *Aspekt terminologiczny* – obejmuje trzy artykuły, które odzwierciedlają bogactwo tej problematyki w kontekście ideologicznych i politycznych uwarunkowań komunikacji. Doprecyzowane zostają quasi-termíny geograficzne stosowane w różnych obszarach językowych w odmiennym znaczeniu, na przykład *Europa Środkowa*, diagnozie terminologicznej poddane zostają pojęcie *wartości moralnych*, a także określenia stosowane w językoznawstwie, na przykład *politolingwistyka*.

Termin Europa Środkowa i jego konotacje – to rozważania Michała Fijałkiewicza dotyczące zakresu znaczeniowego pojęcia *Europy Środkowej* i związanych z nim konotacji, których opis pozwala wysnuć wniosek, że Polacy i Niemcy postrzegają to – z pozoru tylko geograficznie nacechowane określenie – w diametralnie różny sposób. Na odmienne rozumienie i używanie nazwy wpływ

wywarły wspomniane w artykule ideologie. W Niemczech teoria Friedricha Naumanna spowodowała rezerwowanie nazwy *Europa Środkowa* tylko dla Niemiec, w Polsce długotrwały wpływ ideologii socjalistycznej wywołał dystansowanie się od przyporządkowania Polski do Europy Wschodniej.

Piotr Nagórka w artykule pod tytułem *Pojęcia wartości moralnych ks. prof. Józefa Tischnera. Diagnoza terminologiczna na podstawie cyklu telewizyjnego rozmów Józefa Tischnera z Jackiem Żakowskim „Tischner czyta katechizm”* wskazuje na połączenie pola kategoriałnego ideologii z działaniem o charakterze agitacyjnym, które było sprzeczne wobec wartości wyznawanych przez Józefa Tischnera. Autor rozważań podkreśla, że badania dotyczące wartości mogą być prowadzone na gruncie etyki, religii i ideologii, przy czym asocjacje Tischnera z pojęciem ideologii są zdecydowanie negatywne. Szczegółowemu opisowi podlega w tym studium przede wszystkim prowadzona analiza terminologiczna, która opiera się na badaniach jakościowych z czułą metodą wyszukiwawczą pojęć określających wartości moralne.

Dookreśleniem zakresu badań stosunkowo nowej subdyscypliny językoznawczej zwanej politolingwistyką zajmuje się Urszula Topczewska w tekście *Język a dyskurs. Refleksje metodologiczne nad przedmiotem badań politolingwistyki*. Autorka twierdzi, że wbrew tradycyjnej definicji, wedle której politolingwistyka zajmuje się badaniem języka polityki, trudno opisać i określić ten przedmiot badań. Zdaniem językoznawczynie w ramach nowej dyscypliny analizuje się przede wszystkim konwencje komunikacyjne w powiązanych ze sobą funkcjonalnie dyskursach, na co wskazują jednoznacznie przedstawione przykłady tekstów.

Najobszerniejsza część III tomu – zatytułowana *Aspekt pragmatyczny* – prezentuje cztery artykuły, które łączy nie tematyka zarysowana w tytułach rozdziałów, lecz próba przedstawienia konkretnego użycia języka w dyskursie medialnym, prasowym czy literackim pod wpływem określonych uwarunkowań historycznych, ideologicznych czy politycznych.

Michał Basiak w rozdziale pod tytułem *O językowej polityce zacierania śladów kłopotliwej historii na przykładzie Centrum Bankowo-Finansowego (wcześniej siedziby Komitetu Centralnego PZPR) w Warszawie* zajmuje się dyskursem deweloperskim i analizuje strategie manipulacji służące ukrywaniu „wstydlivej historii” obiektów architektonicznych. Oprócz elementów werbalnych w badaniu uwzględnia również elementy niewerbalne, a prezentując przykładowy opis jednego obiektu architektonicznego usytuowanego w Warszawie, pokazuje różne strategie wizerunkowe stosowane w opisie podobnych gmachów we współczesnej Europie.

Metafory zdrowia i choroby w świetle wielkich ideologii to rozprawa Małgorzaty Guławskiej na temat wybranych aspektów języka faszystów i komunistów stosowanego w celu negatywnego wartościowania przeciwnika. Metaforyka, w której zwłaszcza choroby zaraźliwe i śmiertelne stanowią domenę źródłową, służy stygmatyzacji wroga i staje się podstawą konceptualizacji wykluczenia i eliminacji oponentów. Poważna choroba prowadzi również do utraty kontroli, która – w takim samym stopniu co pacjenta dotkniętego chorobą – dotyczy też społeczeństwa w systemie totalitarnym i znajduje wyraz w przedstawionych opisach literackich.

Albert Guziak w artykule *Wartościowanie językowe w komunikacji politycznej na przykładzie przekazów medialnych* przekazuje wyniki badań i komentuje sprawozdanie ze stanu ochrony języka polskiego za lata 2016–2017 zatytułowane *Język informacji politycznej*. Zebrany i analizowany korpus językowy składa się przede wszystkim z pasków informacyjnych Wiadomości TVP. Środki językowe stosowane w tej lapidarnej komunikacji politycznej, jak wynika z badań, nie są aksjologicznie neutralne, lecz wskazują na mocne nacechowanie emocjonalne i immanentne wartościowanie, co stawia pod znakiem zapytania funkcję informacyjną programu.

Inną formę komunikacji politycznej przedstawia Agnieszka Kulczyńska w studium *Montaż telewizyjnej debaty polityków jako narzędzie retoryczne – debata prezydencka we Francji (Emmanuel Macron – Marine Le Pen, 2017)*. Autorka koncentruje się na fragmencie debaty prezydenckiej prowadzonej we Francji i analizuje zachowania niewerbalne uczestników spotkania. Szczególną uwagę zwraca na montaż wykorzystywany przez stacje telewizyjne jako strategię argumentacyjną i wypowiedzeniową w prezentowaniu kandydatów na prezydenta, która również może być uwarunkowana ideologicznie.

W części IV tomu – noszącej tytuł *Aspekt translatoryczny* – Tomasz Konik w artykule *Tłumaczenie a ideologia – o wyborach tłumacza (i/lub redaktora), świadomych i nie tylko* rozważa kwestie relacji między tłumaczeniem a ideologią, odwołując się do anglojęzycznych opracowań na ten temat, oraz podkreśla ideologiczną naturę procesu tłumaczenia. Za materiał korpusowy posłużyły językoznawcy polskie tłumaczenia książek Josepha E. Stiglitz'a oraz polska wersja artykułu autorstwa Stanley'a Fischera, który ukazał się w „Newsweeku”. Tematyka wybranych tekstów dotyczy procesów globalizacji w sferze ekonomicznej, a więc zagadnień, które znajdują się pod silnym wpływem ideologii.

Część V tomu – zatytułowana *Aspekt dydaktyczny* – obejmuje jeden rozdział Karoliny Zajączkowskiej: *Ideologia w podręcznikach szkolnych do historii*.

Przykład bitwy pod Wiedniem w podręcznikach polskich i austriackich. Materiał korpusowy w formie podręczników szkolnych autorka uznaje za reprezentatywny dla stosunkowo dużej grupy użytkowników języka. Porównując opis bitwy pod Wiedniem w wybranych podręcznikach polskich i austriackich, dochodzi do wniosku, że materiały do nauki historii są uwarunkowane ideologicznie i prowadzą do nadawania wydarzeniom historycznym określonych znaczeń.

Ten krótki przegląd poruszanych w tomie aspektów komunikacji świadczy o silnym oddziaływaniu polityki i ideologii w różnych sferach naszego życia. W zakresie dostępnym refleksji lingwistycznej temat stał się przedmiotem prac prowadzonych przez Interdyscyplinarne Forum Semantyczne.